دانشکده‌ی علوم ریاضی

نظریه‌ی زبان‌ها و اتوماتا ۲۱ آبان ۱۳۹۱

جلسه‌ی ۱۷: بررسی گرامرهای مبهم، فرم نرمال چامسکی

مدرّس: دکتر شهرام خزائی *نگارندگان: حسین حاجی سلطانی، مهتاب کریمی و سینا مسندی*

۱ گرامرهای مبهم

تعریف ۱ *زبان مستقل از متن L را ذاتاً مبهم می‌گوییم اگر هر گرامر آن مبهم باشد.*

قضیه ۱ *برای هر گرامر مستقل از متن $G = (V, T, P, S)$ رشته w از پایانه‌ها دارای دو درخت تجزیه متمایز است، اگر و فقط اگر w دارای دو اشتقاق چپ‌ترین از متغیر شروع باشد .*

مثال ۱ *گرامر زیر را در نظر بگیرید:*

$$
\begin{aligned}
&E \to I|E+E|E*E|(E) \\
&I \to a|b|Ia|Ib|I1|I0
\end{aligned}
$$

نشان دهید این گرامر مبهم است.

$w = a + a * a$ را در نظر می‌گیریم، w در این زبان پذیرفته است.
زبان این گرامر مبهم است، زیرا w دارای دو اشتقاق چپ‌ترین از متغیر شروع می‌باشد:

$$
\begin{aligned}
E &\underset{lm}{\Rightarrow} E*E \underset{lm}{\Rightarrow} E+E*E \underset{lm}{\Rightarrow} I+E*E \underset{lm}{\Rightarrow} a+E*E \\
&\underset{lm}{\Rightarrow} a+I*E \underset{lm}{\Rightarrow} a+a*E \underset{lm}{\Rightarrow} a+a*I \underset{lm}{\Rightarrow} a+a*a \\
E &\underset{lm}{\Rightarrow} E+E \underset{lm}{\Rightarrow} I+E \underset{lm}{\Rightarrow} a+E \underset{lm}{\Rightarrow} a+E*E \\
&\underset{lm}{\Rightarrow} a+I*E \underset{lm}{\Rightarrow} a+a*E \underset{lm}{\Rightarrow} a+a*I \underset{lm}{\Rightarrow} a+a*a
\end{aligned}
$$

مثال ۲ *زبان گرامر مثال قبل را در نظر بگیرید، نشان دهید این زبان ذاتاً مبهم نیست.*
یک گرامر نامبهم برای این زبان می‌سازیم:

گزاره ۱ *یک عبارت حاصل جمع تعدادی جمع وند[1] است.*

$$E = t_1 + t_2 + \cdots + t$$

[1] term

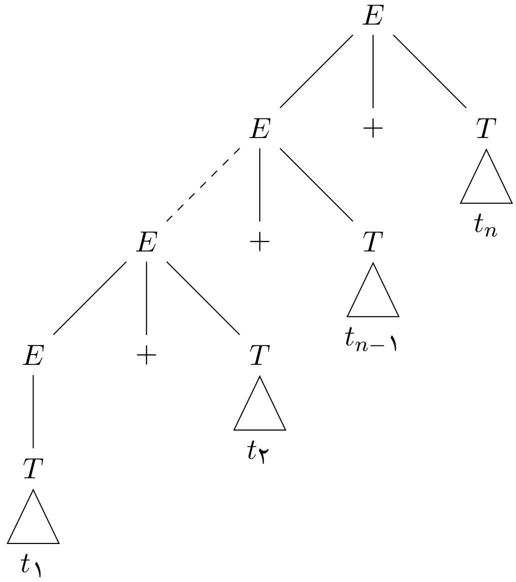

مثلاً عبارت $\underline{a}+\underline{a*b}+\underline{c*(a*b)}$ دارای سه جمع وند مشخص شده است.

گزاره ۲ یک جمع وند حاصل ضرب تعدادی عامل[2] است.

$$t = f_1 * f_2 * \ldots * f_n$$

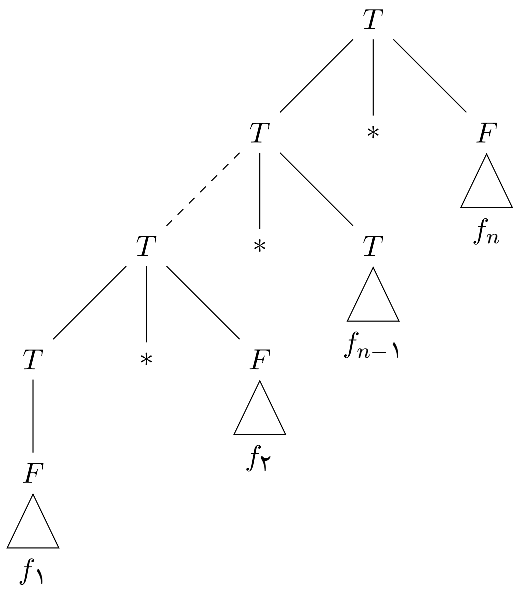

[2]factor

گرامر جدید را به این صورت تعریف می‌کنیم:

$$\begin{aligned}
&E \to E+T|T\\
&T \to F|T*F\\
&F \to I|(E)\\
&I \to a|b|Ia|Ib|I1|I0
\end{aligned}$$

مثال ۳ *زبان مستقل از متن زیر را در نظر بگیرید:*

$$L=\{0^i1^j2^k|i,j,k\geq 0 \wedge (i=j \vee j=k)\}$$

نشان دهید این زبان ذاتاً مبهم نیست.

گرامر زیر را برای آن به گونه ای در نظر می‌گیریم که مبهم نباشد:

$$\begin{aligned}
&L=\{0^n1^n2^m|n,m\geq 0\} \vee \{0^m1^n2^n|n,m\geq 0\}\\
&A:\{0^n1^n\} \qquad B:\{2^m\} \qquad C:\{0^m\} \qquad D:\{1^n2^n\}\\
&S \to AB|CD\\
&A \to 0A1|\epsilon\\
&D \to 1D2|\epsilon\\
&B \to 2B|\epsilon\\
&C \to 0C|\epsilon
\end{aligned}$$

گرامر فوق بدون ابهام است، پس این زبان ذاتاً مبهم نیست.

۲ فرم نرمال چامسکی

تعریف ۲ *(فرم نرمال چامسکی[۳]) گرامری که هر قانون تولید آن به یکی از دو صورت زیر باشد،یک گرامر به فرم نرمال چامسکی نامیده می‌شود:*

$$\begin{aligned}
A &\to a\\
A &\to BC
\end{aligned}$$

در این جلسه نشان می‌دهیم که برای هر زبان مستقل از متن L، یک گرامر به فرم نرمال چامسکی برای $L-\{\epsilon\}$ وجود دارد. برای رسیدن به فرم نرمال چامسکی به یک روند تمیزکاری برای گرامر نیاز داریم که به ترتیب زیر اعمال گفته شده را انجام دهد:

۱. قوانین تولید ϵ را حذف کند.

۲. قوانین تولید یکه را حذف کند.

۳. متغیرهای بی‌استفاده را حذف کند.

برای این کار ابتدا به ارائه‌ی تعاریف و الگوریتم‌هایی که در ادامه معرفی می‌شوند نیازمندیم.

[۳] Chomsky Normal Form

۳ حذف قوانین تولید ϵ

هر قانون به صورت $A \to \epsilon$ یک قانون ϵ[۴] نامیده می‌شود. برای حذف قوانین تولید ϵ از یک گرامر بطوری که تنها رشته تهی از زبان آن حذف شود نیاز به تعریف زیر داریم. در جلسه بعد درباره حذف قوانین ϵ صحبت خواهیم کرد.

۱.۳ متغیر تهی‌ساز و الگوریتم کشف آنها

تعریف ۳ (*متغیر تهی‌ساز*[۵]) *متغیر A را تهی‌ساز گوییم اگر $A \overset{*}{\Rightarrow} \epsilon$.*

الگوریتم بازگشتی زیر مجموعه متغیرهای تهی‌ساز را پیدا می‌کند:

پایه: اگر $A \to \epsilon$ یک قانون تولید باشد، A یک متغیر تهی‌ساز است.

استقرا: اگر $A \to \alpha$ یک قانون تولید باشد که $\alpha \in V^*$ و همه‌ی متغیرهای α تهی‌ساز باشند، A نیز تهی‌ساز است.

مثال ۴ *گرامر G را به صورت زیر در نظر بگیرید:*

$$\begin{cases} S \to ABC \\ A \to aA|\epsilon \\ B \to bB|\epsilon \\ C \to \epsilon \end{cases}$$

مجموعه متغیرهای تهی‌ساز گرامر G را با $n(G)$ نشان می‌دهیم. داریم:

پایه: $n(G) = \{A, B, C\}$

استقرا: $n(G) = \{S, A, B, C\}$

بنابراین همه متغیرها تهی‌ساز هستند. در جلسه بعد درباره حذف قوانین ϵ صحبت خواهیم کرد که گرامر را به صورت زیر در می‌آورد:

$$\begin{cases} S \to ABC \\ A \to aA|\epsilon \\ B \to bB|\epsilon \\ C \to \epsilon \end{cases} \to \begin{cases} S \to ABC|BC|AC|AB|A|B|C|\epsilon \\ A \to aA|a|\epsilon \\ B \to bB|b|\epsilon \\ C \to \epsilon \end{cases} \to \begin{cases} S \to ABC|BC|AC|AB|A|B|C \\ A \to aA|a \\ B \to bB|b \end{cases}$$

۴ حذف قوانین تولید یکه

هر قانون تولید به صورت $A \to B$ یک قانون تولید یکه[۶] نامیده می‌شود. روش حذف قوانین تولید یکه در جلسه بعد بررسی می‌شود.

---

[۴] ϵ-producion

[۵] nullable variable

[۶] unit production

۵ متغیرهای بی‌استفاده و الگوریتم کشف آنها

تعریف ۴ *(متغیر مفید[۷] و متغیر بی‌استفاده[۸]) متغیر A برای گرامر $G = (V, T, P, S)$ مفید نامیده می‌شود اگر یک اشتقاق به صورت زیر وجود داشته باشد:*

$$S \overset{*}{\Rightarrow} \alpha A \beta \overset{*}{\Rightarrow} w$$

که در آن

$$w \in T^* \text{ و } \alpha, \beta \in (V \cup T)^*.$$

در غیر اینصورت متغیر بی‌استفاده نامیده می‌شود.

قضیه ۲ *فرض کنید G یک گرامر مستقل از متن باشد، گرامری که پس از انجام دو مرحله‌ی زیر به دست می‌آید، همان زبان را تعریف می‌کند و دارای متغیر بی‌استفاده نیست.*

۱- *حذف همه‌ی متغیرهای غیرمولد و تمام قوانینی که در آنها ظاهر می‌شوند.*

۲- *حذف همه‌ی متغیرهای غیرقابل دسترس و تمام قوانینی که در آن‌ها ظاهر می‌شوند.*

در ادامه به معرفی متغیر مولد و متغیر قابل دسترس و الگوریتم‌هایی برای پیدا کردن آنها می‌پردازیم.

۱.۵ متغیر مولد و الگوریتم کشف آنها

تعریف ۵ *(متغیر مولد[۹]) متغیر A مولد نامیده می‌شود اگر برای حداقل یک رشته w داشته باشیم $A \overset{*}{\Rightarrow} w$.*

الگوریتم بازگشتی زیر مجموعه متغیرهای مولد را پیدا می‌کند:

پایه: اگر $A \to w$ یک قانون تولید باشد، آنگاه A مولد است.

استقرا: اگر $A \to \alpha$ یکی از قوانین تولید باشد و همه‌ی متغیرهای رشته‌ی α مولد باشند، A نیز مولد است.

مثال ۵ *برای مثال در ادامه روند تبدیل گرامر زیر را به فرم نرمال چامسکی می‌بینیم:*

$$\begin{cases} S \to AB|C \\ A \to aA|a \\ B \to bB \\ C \to c \end{cases}$$

[۷] useful variable

[۸] useless variable

[۹] generating variable

مجموعه متغیرهای مولد گرامر G را با $g(G)$ نشان می‌دهیم. داریم:

پایه: $g(G) = \{A, C\}$

استقرا: $g(G) = \{A, C, S\}$

و لذا تنها متغیر غیر مولد B است که پس از حذف آن، گرامر به صورت زیر در می‌آید:

$$\begin{cases} S \to AB|C \\ A \to aA|a \\ B \to bB \\ C \to c \end{cases} \to \begin{cases} S \to AB|C \\ A \to aA|a \\ C \to c \end{cases} \to \begin{cases} S \to C \\ A \to aA|a \\ C \to c \end{cases}$$

۲.۵ متغیر قابل دسترس و الگوریتم کشف آنها

تعریف ۶ *(متغیر قابل دسترس[۱۰]) متغیر A قابل دسترس نامیده می‌شود اگر رشته‌های $\alpha, \beta \in (V \cup T)^*$ وجود داشته باشد که $S \overset{*}{\Rightarrow} \alpha A\beta$.*

الگوریتم بازگشتی زیر مجموعه متغیرهای قابل دسترس را پیدا می‌کند:

پایه: S قابل دسترس است.

استقرا: اگر A قابل دسترس باشد و $A \to \alpha$ یک قانون تولید باشد، تمام متغیرهای α نیز قابل دسترس هستند.

مثال ۶ *در ادامه روند تبدیل گرامر مثال قبل به فرم نرمال چامسکی که پس از حذف متغیرهای غیر مولد بصورت زیر در آمد،*

$$\begin{cases} S \to AB|C \\ A \to aA|a \\ C \to c \end{cases}$$

مجموعه متغیرهای مولد گرامر G را با $r(G)$ نشان می‌دهیم. داریم:

پایه: $r(G) = \{S\}$

استقرا: $r(G) = \{C, S\}$

لذا تنها متغیر غیر مولد A است که پس از حذف آن، گرامر به صورت زیر در می‌آید:

$$\begin{cases} S \to C \\ A \to aA|a \\ C \to c \end{cases} \to \begin{cases} S \to C \\ C \to c \end{cases}$$

گرامر حاصل فقط دارای متغیرهای مفید است.

---
[۱۰] reachable variable